

ZVEZDNA PROGA - razstava o holokavstu

Mariborska knjižnica,
Sinagoga Maribor

april - junij 2011

Zvezdna proga – razstava o holokavstu

Mariborska knjižnica, Sinagoga Maribor

april - junij 2011

Avtorji besedil: Andreja Babšek, Klemen Brvar, Boris Hajdinjak, Marjan Toš, Dragica Turjak

Založnik in izdajatelj: Mariborska knjižnica, Sinagoga Maribor

Oblikovanje: Anja Peternelj

Tisk: Repro studio Franc Lesjak d.o.o.

Naklada: 350 izvodov

Maribor, maj, 2011

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Univerzitetna knjižnica Maribor

343.337.5(=411.16)(064)

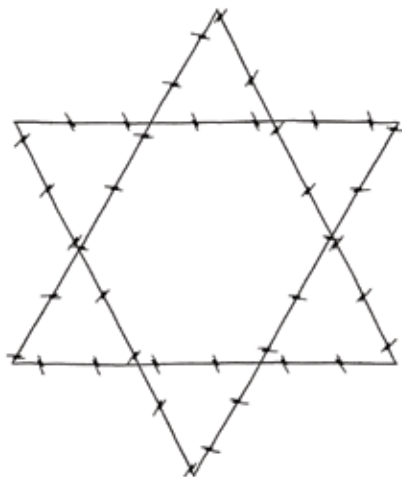
94(100)"1939/1945"(064)

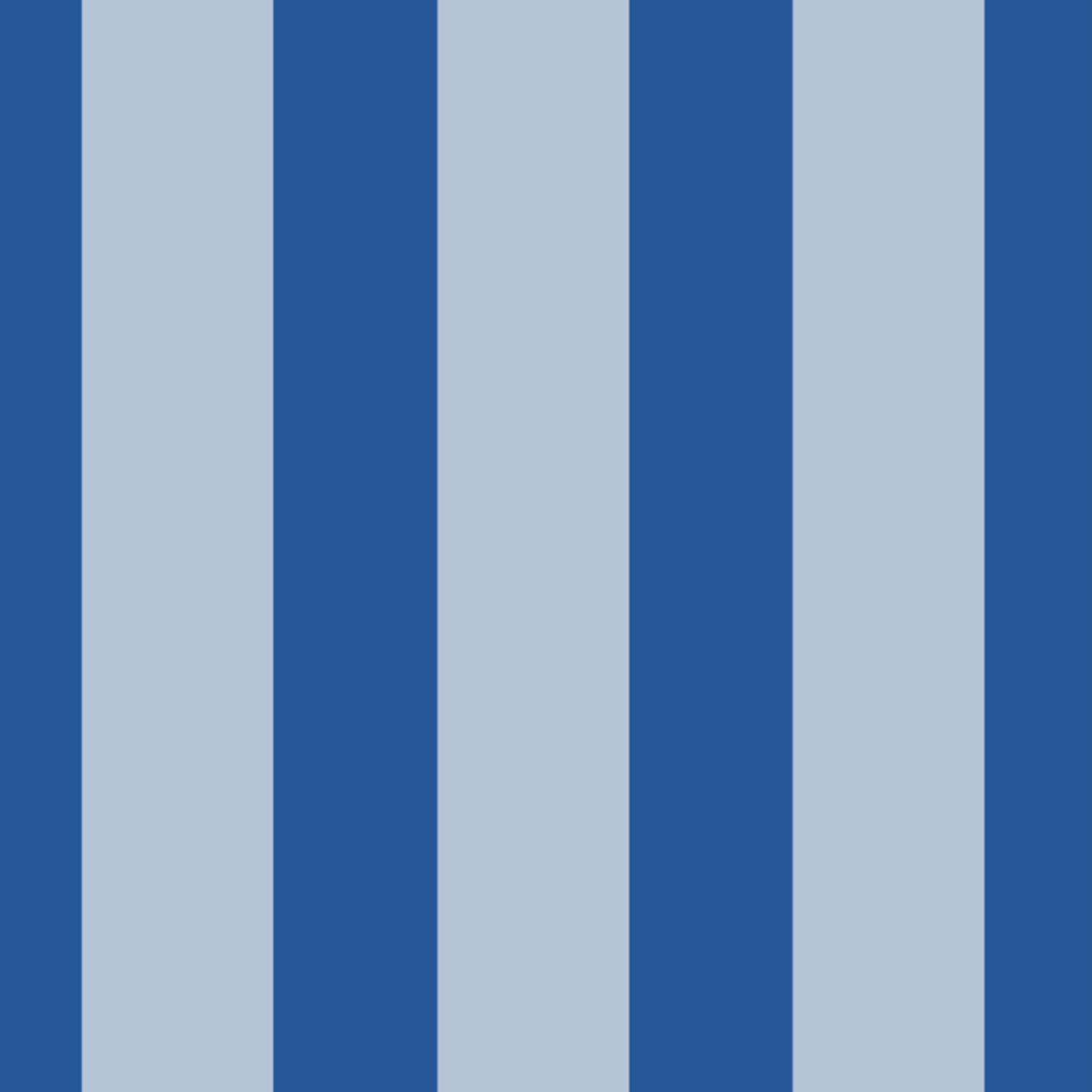
ZVEZDNA proga : razstava o holokavstu :
Mariborska knjižnica, Sinagoga Maribor, april -
junij 2011 / [avtorji besedil Andreja Babšek ...
et al.]. - Maribor : Mariborska knjižnica :
Sinagoga, 2011

COBISS.SI-ID 66914561

VSEBINA

<i>Dragica Turjak:</i> Zvezdni progi na pot	5
<i>Marjan Toš:</i> Holokavst - nenapisana zgodovina	6
<i>Andreja Babšek:</i> Premene resničnosti	9
<i>Klemen Brvar, Andreja Babšek:</i> Zvezdna proga - razstava o holokavstu	14
<i>Boris Hajdinjak:</i> Kohnsteini in Singerji	18
<i>Klemen Brvar:</i> Tlakovci spomina	21
Seznam slikovnega gradiva na straneh 12 in 13	23

ZVEZDNI PROGI NA POT

Šo'ah, za nepoznavalce hebrejskega jezika blagovno beseda, pomeni v resnici eno največjih morij v zgodovini človeštva. Pomeni spomin na grozo in strah, ter opomin in skrb pred pozabo, pa tudi relativizacijo tega, kar se je zgodilo. Opominja na sprevržena dejanja skupine ljudi, ki si je vzela pravico do popolnega razčlovečenja, izkoreninjenja in povzročitve nečloveškega trpljenja neke skupnosti. Hkrati pa opogumlja, ker rabljem vendarle ni uspelo do kraja zlomiti človeškega dostojanstva. Duhovna svoboda, nezlomljiva želja po preživetju, spomini na vse lepo in plemenito ter moč umetniškega izražanja so ohranjali vero v preživetje.

Avtorja razstave Zvezdna proga, sodelavca Mariborske knjižnice, sta razstavo v spomin in opomin holokavstu zasnovala skozi podobe literature, skozi zgodbe posameznikov z imeni in priimki, skozi subtilno doživljanje strahot in trpljenja mater in otrok, kot jo zrcali pisana beseda. Simbolni naslov Zvezdna proga, ki nosi v sebi množico pomenov, od židovskega simbola do taboriščne progaste obleke in železniških transportov, je povezal v soustvarjanje sodelavce Sinagoge Maribor, Prve gimnazije in mariborskega Konservatorija za glasbo. Razlog je na eni strani pragmatičen – pomanjkanje prostora za postavitev razstave v osrednji knjižnici, na drugi strani pa sodelovanje pomeni dodano vrednost in plemenitenje idej ter širjenje horizontov. Z razstavo obujemo v življenje spomin na davno cvetočo judovsko skupnost v našem mestu, na mariborske Jude, ki so izginili v koncentracijskih taboriščih. Zvezdna proga je naš prispevek k ohranjanju spomina.

*Dragica Turjak,
direktorica Mariborske knjižnice*

HOLOKAVST – NENAPISANA ZGODOVINA

Zgodovinska dejstva potrjujejo znane ocene, da je bila med 2. svetovno vojno, glede na številčnost tedanjega prebivalstva na Slovenskem, uničena znatna gospodarsko prominentna in organizirana judovska srenja. To je bilo eno najtemnejših poglavij v zgodovini judovstva na Slovenskem v 20. stoletju. Takrat je bila najmočnejša judovska skupnost v Prekmurju, predvsem v Lendavi in Murski Soboti. Leta 1944 je doživela usodni udarec in množično uničenje v nacističnih koncentracijskih taboriščih. Največ Judov je dočakalo smrt v zloglasnem Auschwitzu, tam, kjer so sežigali svojce v krematorijih in govorili, da pečejo kruh za taboriščnike. Šoa (Sho'ah) je še kako udarila po slovenskih (zlasti prekmurskih) Judih. Njihova usoda je del katastrofe in opustošenja, s čimer ponazarjamo poboje evropskega judovskega prebivalstva med 2. svetovno vojno. V mednarodnem zgodovinopisju izraz šoa zamenjuje do pred kratkim ustaljeni izraz holokavst, s katerim označujemo množično uničevanje oziroma iztrebljanje Judov v nacističnih uničevalnih taboriščih med 2. svetovno vojno. Pri starih Grkih in Rimljanih je bil holokavst namreč žgalna daritev, pri kateri se je žrtvovana žival popolnoma sežgala. Šoa je bila možna znotraj tradicije antisemitizma, ki je dosegel tragičen vrh z najbolj radikalnim množičnim uničenjem Judov. Umeščati jo je treba torej v širši kontekst antisemitizma 20. stoletja, ko so bili Judje kot veliki drugi v Evropi večkrat žrtve oziroma poglavitni krivci za krizne družbene in gospodarske situacije. Zdi se, »da izraz holokavst postavlja enačaj med predajo svetemu in smrtjo v plinskih celicah, med biblijsko šoa in Auschwitzem«.¹ Lev Kreft opozarja, »da holokavst presega kakršnokoli individualno ali kolektivno krivdo ali sramoto in zanj so predobro vedeli že tedaj, ko se je začel, da bi lahko govorili o skritosti. Konec koncev je šlo za dolgo načrtovan in dovolj očitno izpeljan načrt. Holokavstu je usojena vloga nenapisane zgodovine, ker se ga ne da spremeniti v zgodovino; iz holokavsta se ne da izpeljati zgodovinskega smisla in napredka«. Po njegovem se zgodbe o holokavstu ne da povedati. Kakorkoli bi jo pripovedovali, »bi ne mogli spraviti s sveta dejstva, da ste lahko vsak trenutek žrtev hladnega, načrtnega in

¹ Marta Verginella, Zgodovina žrtev in krvnikov, v: Wolfgang Benz, Holokavst, Ljubljana 2000, 123.

vendarle okrutno izpeljanega iztrebljanja, ki sovraži v vas nekaj, na kar nimate nikakršnega vpliva».²

Slovenski Judje so trpeli kot vsi drugi. Njihova usoda je bila podobna tisti nemških Judov, ki so po prihodu nacistov na oblast leta 1933 občutili brutalni in represivni škorenj oblasti vse do propada nacistične Nemčije leta 1945. Govorimo torej o posledicah ideologije, ki je hotela sredi Evrope imeti etnično, rasno in kulturno čisto družbo. In resnično moramo vedno znova poudarjati, da spominjati se holokavsta zahteva pogum; odkrito se soočiti s prikazom tega zla brez milosti, trpeti zaradi neutolažljive žalosti otrok in staršev, občutiti praznino in izgubo, brati nedoumljiva pričanja o izprijenem in zlobnem človeškem umu, povleči se v senco suma, ki jo holokavst poskuša vreči na moralo vseh ljudi in narodov. »Da bi izgubljena življenja milijonov imela trajno vrednost, se moramo spominjati tega zla in biti budni. Šele takrat lahko resnično pričakujemo, da bodo pepel in neoznačeni grobovi milijonov žrtev, tudi nedolžnih otrok, lahko postali posvečena tla, iz katerih vedno znova rastejo človeško upanje, spoštovanje in moralni pogum. Zgodovinarjem in drugim zato ostaja - in to kljub številnim študijam in dokumentom, ki so sprva služili ohranjanju sledi in nato prikazovanju dogajanja - naloga, da nam pojasnijo vzroke in namen zločina: je bil holokavst logičen in torej vračunan cilj ideologije antisemitizma in večvrednosti germanstva; je bil sestavina politike moči, preiščljivi račun z vštetim premeščanjem prebivalstva; je bil to od samega začetka Hitlerjev namen ali je bil pomor Judov posledica radikalizacije nacističnega gospostva ali kratko malo rezultat ponujenih možnosti? O dejstvih holokavsta ni mogoče dvomiti, še vedno pa traja iskanje razlage s stališča človeške morale in razuma».³

Kljub majhnosti slovenskega ozemlja in maloštevilni predvojni judovski populaciji na Slovenskem lahko in celo moramo slovensko zgodovino holokavsta opisati kot mikrokozmos zgodovine holokavsta v srednji Evropi.

² Lev Kreft, Šo'ah, v: Wolfgang Benz, Holokavst, Ljubljana 2000, 13.

³ Wolfgang Benz, Holokavst, Ljubljana 2000, 107 - 108.

Spomin na holokavst in na tragedijo genocida pa ne sme biti le spomin na žrtve, pač pa tudi na tiste, ki so to največjo tragedijo iz prve polovice 20. stoletja preživel. Dolžnost zdajšnjih generacij in tudi naloga zgodovinopisja je, da 66 let po koncu holokavsta in zaradi odhajajočih generacij preživelih preprečimo izgubo spomina na eno najtemnejših plati zgodovine minulega stoletja.

Dr. Marjan Toš

»Rampa« v Auschwitz II - Birkenau: Judje v dveh vrstah čakajo na selekcijo. Levo ženske in otroci do 15 let, desno moški, pred njimi stoječi častnik z oficirsko čepico je verjetno dr. Josef Mengele (1911-1979), v ozadju t. i. Vrata smrti, verjetno 27. maj 1944.

(www.yadvashem.org/exhibitions/album_auschwitz/index.html)

PREMENE RESNIČNOSTI

Človeško življenje ni nič več in nič manj kakor zgodba, postavljena v določen zgodovinski okvir. Vsak človek je pripovedovalec svoje zgodbe. Vsak človek je preprosto le zgodba, v kateri besede zaživijo in nikoli več ne preminejo, če se prelijejo v književnost. Takšne usode je vsaj deloma deležna življenjska zgodba Uroša Žuna, ki je bila pravkar povedana. Pravnik Uroš Žun je bil obmejni komisar v Mariboru, ki se je zaradi svoje skrajno tvegane in smelega odločitve, da reši 16 judovskih deklet in s tem postavi na kocko svoje lastno življenje in tudi življenja svojih družinskih članov, vpisal med Pravičnike med narodi.

V mnogih evropskih jezikih zgodba in zgodovina izhajata iz istega besednega korena: kakor beremo že pri Aristotelu, se med seboj prepletata, le da zgodovina opisuje, kar se je v resnici zgodilo, poezija pa tisto, kar bi se po zakonih verjetnosti in nujnosti lahko. Zato je pomembnejša od zgodovinopisja in bližja filozofiji.

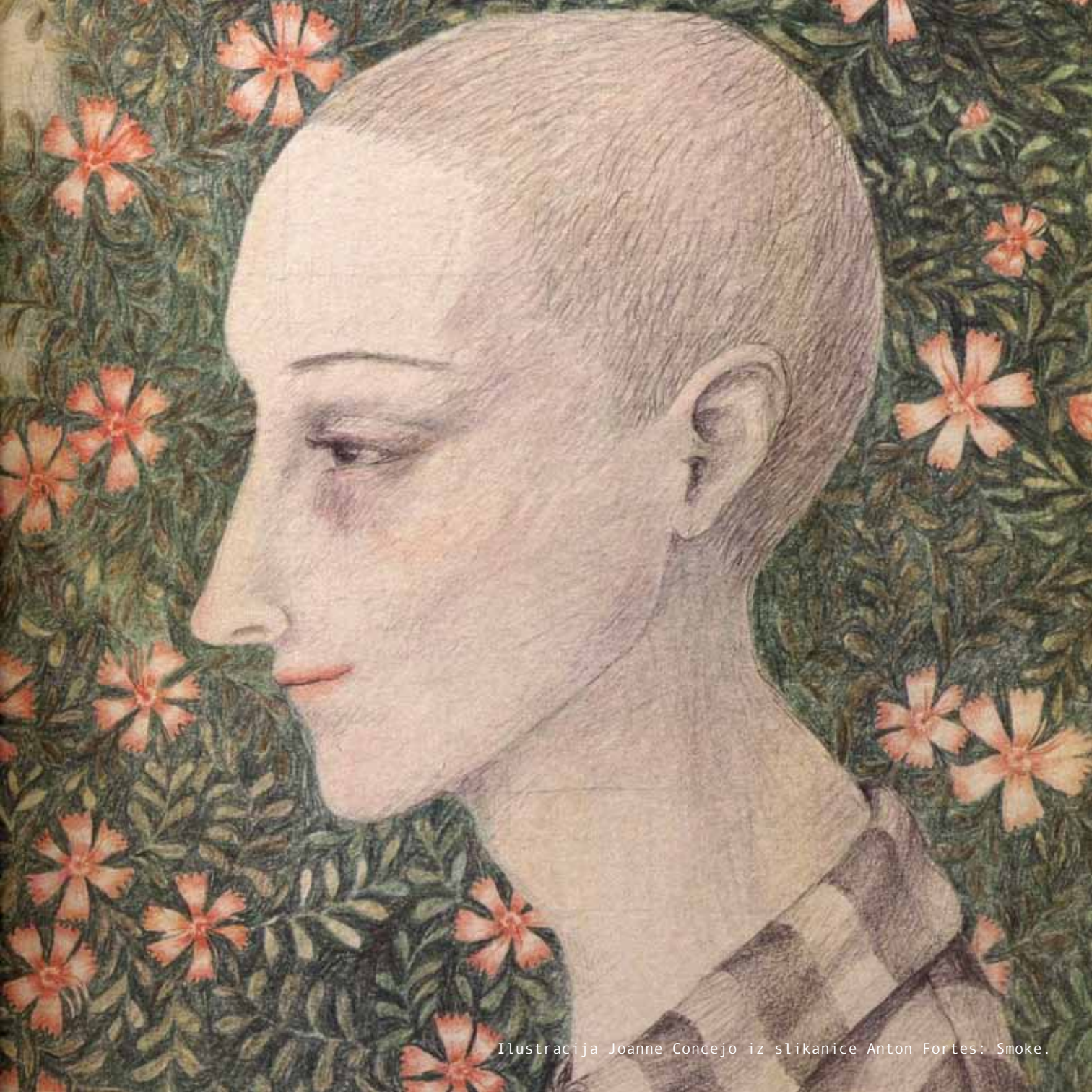
Natančno v tem je srž naše razstave: dotakniti se stvarnosti preko književnosti, ki se implicitno osredotoča na individualno in seveda vselej prehaja v fikcijo, četudi operira z zgodovinskimi fakti. In še več, kakor smo videli pri Aristotelu, utegne biti fikcija še bolj resnična od resničnosti same. Kajti knjiga je svet, knjiga je razodetje in knjiga je manifestacija. Zato vas po prireditvi vabimo na ogled osrednjega dela razstave Zvezdna proga – razstava o holokavstu v Mariborsko knjižnico. Kadar govorimo o holokavstu, nujno trčimo na fizično in psihično trpljenje, ki v zadnji sekvenci prinaša smrt. Kakor pravi Viktor E. Frankl v delu Psiholog v taborišču smrti, pa človeku vedno ostane, ne glede na okoliščine, duhovna svoboda, ki ima dva obraza: na eni strani prinaša neizprosno odgovornost do lastnega življenja in do življenja sočloveka, na drugi pa omogoča lahkotne miselne sprehode v blažene spomine ali upanje na prijetno prihodnost. Ta nedolžna domišljija, ki omogoča preživetje, se lahko stopnjuje v umetniško ustvarjalnost, morda še najhitreje v besedno umetnost, saj v najbolj kriznih trenutkih ne potrebuje nikakršnega orodja, razen človeškega glasu.

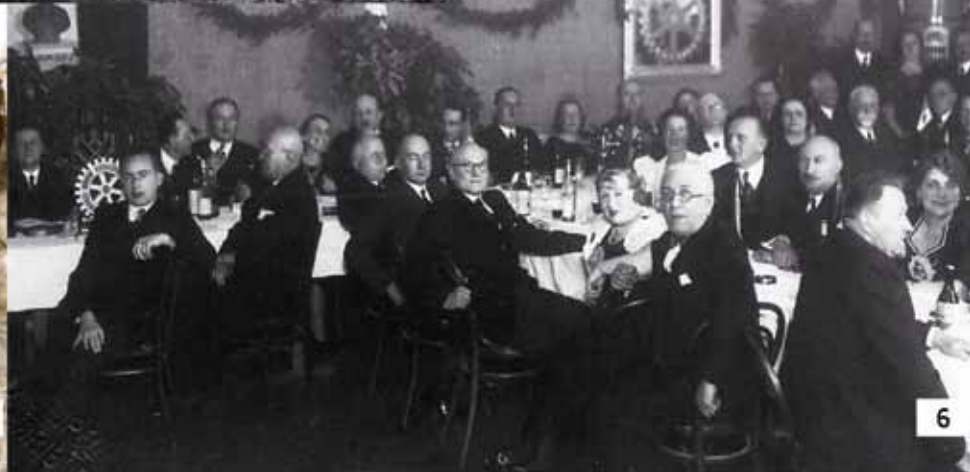
Preživetje skozi umetnost je dvosmerno: kakor omogoča preživeti živim, tako omogoča preživeti tudi mrtvim. Rabin Hugo Gryn pravi, da lahko človek uniči sočloveka, ne more pa uničiti književnosti, kajti besede se povzpnejo v nebeške višave in trajajo večno.

In ko se že sprehajamo med zgodovino, zgodbo in smrtjo, mislimo, da je bojazen pred pozabo grozot, ki so jih preživele odhajajoče generacije, manj strašna ob dejstvu, da književnost o holokavstu še kar nastaja. V zadnjem času stopajo nekoliko v ozadje besedila, ki neposredno temeljijo na zgodovinskih dejstvih. Vedno bolj namreč prihajajo do izraza romani pisateljev mlajše generacije, ki holokavst prikazujejo skozi fikcijo, čeprav so jim zgodovinska dejstva seveda dobro znana. Spomin torej dobiva drugačne oblike, vendar se ohranja. In če še enkrat parafraziramo Aristotela – fikcija utegne biti bolj resnična od stvarnosti. Kljub temu želimo, da pričujoča razstava ohrani komponenti prizemljenosti in materialne otipljivosti. Zanju se lahko zahvalimo Borisu Hajdinjaku, avtorju zgodovinsko-etnografskega dela razstave Zvezdna proga, in Urški Ferk, bivši dijakinji Prve gimnazije in pobudnici postavitve spominskih obeležij mariborskim žrtvam holokavsta.

Andreja Babšek

Ilustracija Joanne Concejo iz slikanice Anton Fortes: Smoke.

ZVEZDNA PROGA - RAZSTAVA O HOLOKAVSTU

Na včerajšnji dan, 9. maja, je minilo 66 let, odkar se je končala druga svetovna vojna – do danes največja morija človeštva. Generacije, rojene po njenem koncu, ne bodo nikoli razumele ganjenosti in veselja tistih, ki so doživeli vsesplošno olajšanje in edinstveno katarzo po dolгих letih trpljenja, upanja, kljubovanja, odločnosti in žrtvovanja. Čeprav ta manjko razkriva paradoksalnost vojne izkušnje kot sestavnega elementa človeške narave, pa lahko, vsaj z določene perspektive, trdimo, da se njen izostanek pri udobja vajeni sodobni družbi kaže kot njena pomanjkljivost.

Naša civilizacija, s tem imamo v mislih predvsem zahodni kulturno-civilizacijski bazen, živi in se razvija mimo zdrave zavesti o smrti. V poplavi vsakršnih prizadevanj po doseganju večne mladostnosti, zdravja in lepote, ki so sicer človeško povsem legitimna, je smrt postala tabu, s katerim se resnično soočimo šele v jeseni življenja, ob izgubi bližnjih ali ob resnejši bolezni. Zavest o smrti je v vsakdanjem življenju torej odvisna od posameznikove refleksije lastnega bivanja, zaplete pa se, ko z vso neobhodnostjo in silovitostjo trešči v našo do skrajnosti »kontrolirano« družbo v izrojenih oblikah.

Enega najsrhljivejših obrazov si je smrt nadela pred in med drugo svetovno vojno. Skozi zgodovino sicer ponavljajoče se, a tokrat pošastno radikalizirano preganjanje evropskih Judov, se je v vojnih razmerah stopnjevalo v dotlej nepojemljive razsežnosti: v industrializirani množični poboj skoraj šest milijonov pripadnikov judovskega naroda, ki ga je vodila nacistična politična elita, uresničevala pa vestna birokracija ob pomoči številnih vernikov v novi svetovni red. Čeprav so bili žrtve predvsem Judje, so v uničevalnih taboriščih množično umirali tudi pripadniki drugih narodnosti ter družbenih in političnih skupin z obrobja – npr. Romi, Sinti, Slovani, Jehovove priče, prostozidarji, homoseksualci, duševni bolniki, politični nasprotniki in vojni ujetniki. Totalitarna ideologija, ki je idejo postavljala nad človeka, je v tem prebudila zatajevan, a vseskozi prisoten nagon: zagospodariti nad

življenjem in smrtjo sočloveka.

Kot da bi smrt ne bila temeljna človekova eksistencialija, se je pobijanju pridružila skrajna sprevrženost, katere cilj je bil popolno razčlovečenje žrtev. Proces pobijanja je bil dobro premišljen in, če ga opazujemo z distance, poln simbolike: deportacije z vlaki so v človeku vzbujale občutek nepovratnosti, izkoreninjenosti, odtrganosti od doma in domačih; odvzem oblačil in osebnega imetja je, v kontrastu z brezhibno uniformiranostjo rabljev, odrekala žrtvam pravico do civilizirane zasebnosti, izguba las pa jih je oropala telesne privlačnosti in spolne moči, torej osnovnih atributov, ki identificirajo človeka v družbi.

Vemo, da nam zaostrene razmere snamejo maske, ki jih sicer nosimo v vsakdanjem življenju. V tako skrajnem procesu razčlovečenja, kakršno je bilo nacistično uničevanje Judov, se je razkrivala prava, nepotvorjena narava vsakega posameznika, njegova resnična vrednost. Na eni strani so se tako izkristalizirale zastrašujoče deviacije homo destructorja, na drugi pa humanost v svoji najčistejši obliki. Človek namreč do konca svoje eksistence ohranja duhovno svobodo in s tem možnost izbire. To je njegova sreča, a hkrati odgovornost pred samim seboj in sočlovekom. Izjemna človekova moč in volja do življenja je navsezadnje rablje razkrivala kot grobarje lastne človečnosti. Medtem, ko so si prizadevali zlomiti v človeku njegovo humanost, so jo zlomili pri samih sebi.

Seveda reakcije nikakor niso bile enoznačne: kakor so, po eni strani, le redki krvniki spoznali grozo svojega ravnanja in so mnoge žrtve v svojem trpljenju otopele, tako se je po drugi strani človeška pokončnost prilagajala okoliščinam na različne načine. Nezlomljiva želja po »normalnosti« je pri žrtvah ohranjala in krepila njihovo človeško bistvo: skrb za zunanost, spomini na dišeča kosila, na priljubljene melodije, na zvok ljubečih besed, itn. Domišlija je tako tudi v »peklju na zemlji« delovala kot katalizator in se pogosto razraščala v umetniško kreacijo. Njeno bridko odzvanjanje lahko opazujemo v literaturi in podobah, ki so na ogled v osrednjih enotah Mariborske knjižnice. Ne pozabimo: knjiga je manifestacija sveta, drevo življenja s črkami kot listi in z besedami

kot vejami.

V sodobnem času, času »pozabe smrti« je torej odgovornost nas posameznikov in družbe v celoti, da se soočimo s človeku lastnima nasiljem in sprevrženostjo in nanju opozarjamo prihajajoče rodove. Pri opozarjanju na holokavst oz. pravilneje šo'ah (hebr. katastrofa) tako ne gre samo za spomin na grozo in strah, ampak predvsem za opomin in skrb pred pozabo in relativizacijo tega, kar se je zgodilo. Temu namenu služi tudi razstava v mariborski sinagogi. Spomnimo se cvetoče judovske skupnosti, ki je bila iz našega mesta in Štajerske izgnana konec 15. stoletja. In ne pozabimo mariborskih Judov, ki so bili pobiti v koncentracijskih taboriščih. Najlažje to storimo tako, da suhim, brezosebnim številkam podelimo imena in obraze in jih tako obudimo v življenje.

Naj zaključimo vzpodbudno: 9. maj ne pomeni le zaključka najtemnejšega obdobja v moderni zgodovini, ampak tudi nov začetek. Z Dnevom Evrope simbolično in dejansko obeležujemo proces evropske obnove in povezovanja, ko človek ponovno postaja homo constructor. S tem v ospredje postavljamo zavedanje, da je življenje neprecenljiv dar, naša človečnost pa smisel življenja.

Klemen Brvar, Andreja Babšek

KOHNSTEINI IN SINGERJI

»Za vsakim imenom se skriva zgodba.« Daša Drndić, Sonnenschein: dokumentarni roman, Ljubljana: Modrijan, 2009, str. 135.

Junija 2009 sem s skupino dijakov Prve gimnazije Maribor obiskal Berlin. Ogledali smo si tudi Muzej wannseejske konference, ki je v prav tisti vili, v kateri je bila pod vodstvom Reinharda Heydricha (1904, Halle (Saale) - 1942, Praga), vodjem Glavnega državnega varnostnega urada (nemška kratica RSHA), 20. januarja 1942 sprejeta odločitev o »dokončni rešitvi« judovskega vprašanja. Na zunanosti te vile nič ne nakazuje, da so nacisti s to odločitvijo prav tukaj prešli od množičnega ubijanja Judov do njihovega popolnega uničenja kot naroda, kar je pripeljalo do največjega, okoli šest milijonov žrtev obsegajočega genocida v človeški zgodovini, ki ga imenujemo holokavst oz. z judovskega vidika bolj ustrezno šoa. Kljub zanimanju in pretresenosti se je pri dijakih pokazalo precejšnje nepoznavanje tega tragičnega zgodovinskega obdobja. Prav zato smo se na Prvi gimnaziji avgusta 2009 odločili, da bomo ob 70. obletnici začetka II. svetovne vojne in ob 65. obletnici osvoboditve Auschwitza, s holokavstom nedvomno najbolj zaznamovanega kraja, v marcu 2010 pripravili ekskurzijo na Poljsko. Ker sem želel za to ekskurzijo poiskati tudi kakšno konkretno žrtev šoe iz Maribora, sem pregledal na medmrežju dosegljivo, več kot tri milijone imen obsegajočo in največjo, vendar še zdaleč ne popolno zbirko imen žrtev, ki jo hrani vodilni muzej, posvečen spominu na holokavst, Yad Vashem v Jeruzalemu. Ugotovljenih je bilo okoli 25 žrtev, ki so bile v Mariboru ali rojene, ali so živele pred II. svetovno vojno, ali pa so umrle med njo. Tukaj sem se prvič srečal z družinama Kohnstein in Singer, ki sta pred II. svetovno vojno živeli v Mariboru. Ker sem se že prej z dr. Marjanom Tošem iz Sinagoge Maribor povezal zaradi načrtovane ekskurzije na Poljsko, sem ga o odkritju omenjenih družin obvestil. Povabil me je, da z referatom o njih sodelujem pri prireditvah ob 65. obletnici osvoboditve Auschwitza z naslovom Šoa – Spominjajmo se! K sodelovanju sem povabil svojega sodelavca Romana Mirnika, ki je kmalu zatem na spominski plošči v II. svetovni vojni

Bratranca Milan Singer (1931, Zagreb - 1944, Auschwitz), sin Draga Singerja (1897, Hodošan - 1977, Maribor) in Oto Kohnstein (danes Konstein, 1929, Čakovec), sin Emila Kohnsteina (1898, Pelhřimov - 1944/45, Auschwitz), leta 1935 v Mariboru.

(Muzej Međimurja, Čakovec)

umrlih dijakov in učiteljev mariborske realke, predhodnice današnje Prve gimnazije Maribor, opazil ime Rudolf Kohnstein (1919, Maribor - 1944/45, Mauthausen). V zbirki podatkov o žrtvah II. svetovne vojne Muzeja narodne osvoboditve Maribor, ki je bila osnova za spominsko ploščo, so ohranjeni podatki o članih družin Kohnstein in Singer skromni, do zdaj sicer nekajkrat objavljeni, deloma pa tudi netočni. Zato se mi je zastavilo vprašanje, kako dosedanje vedenje o mariborskih žrtvah holokavsta poglobiti. Prve rezultate sem s kolegom Mirnikom predstavil januarja 2010 v okviru simpozija Holokavst in njegove posledice na Slovenskem. Z nadaljnjim delom sem prišel do novih spoznanj, ki sem jih delno predstavil januarja 2011, v okviru simpozija Reševanje Judov 1938-1941 in slovenski pravičnik Uroš Žun, delno pa s pričujočo razstavo. Izkazalo se je, da sta sorodstveno povezani družini Kohnstein iz Třebíča na Moravskem in Singerji iz Medžimurja, katerih člani so krajši ali daljši čas živeli v Mariboru zaradi svojega razvejanega sorodstva, ne samo »šolski primer« za judovsko življenje pred II. svetovno vojno, temveč tudi za judovsko trpljenje med njo, saj se kraji njihovih smrti med holokavstom raztezajo od Baltskega morja do Jadranskega morja. Pri delu so mi pomagale ustanove in osebe iz Češke, Hrvaške, Italije, Izraela, Madžarske, Nemčije, Poljske, Slovenije in Srbije, katerih seznam je preobsežen, da bi ga lahko tukaj navedel. Kljub temu pa moram izpostaviti najbolj neprecenljivi del raziskave - pričevanja preživelih: Erike Fürst (1931, Murska Sobota) iz Murske Sobote, Ota Konsteina (1929, Čakovec) iz Zagreba, Lydie Rosner Busti (1928, Maribor) iz Novare in Gizele Strakove (1927, Maribor) iz Svitavy. Upam, da se bodo s to razstavo Arnošt, Jeanetta, Milica, Olga, Pavla in Rudolf Kohnstein ter Erna, Marija in Milan Singer, ki so bili leta 1941 pregnani iz Maribora in so umrli med holokavstom, vrnili med nas.

Boris Hajdinjak

TLAKOVCI SPOMINA

Bridko usodo mariborskih judovskih družin Kohnstein in Singer lahko opazujemo z dveh vidikov. Preprostejši nam slika družini, ki v določenem zgodovinskem trenutku nista imeli sreče, spomin nanju pa je skozi čas skoraj povsem zbledel. Po drugi strani nekoliko več védenja, refleksije in zmožnosti empatije zahteva zavedanje, da gre v njunem primeru le za kamenček v kamnolomu tragičnih življenjskih usod evropskih Judov, ki so se pred in med drugo svetovno vojno znašli pod kopiti nacistov. Če imamo pred očmi slednje, je usoda Kohnsteinov in Singerjev še veliko bolj grenka.

Nemški umetnik Gunther Demnig (rojen 1947 v Berlinu) poudarja, da je posameznik pozabljen, ko pozabimo njegovo ime. Že od leta 1994 uresničuje umetniški projekt Stolpersteine (nem. kamni spotike), ki je do danes prerasel zgolj nemške okvire in postal vseevropski projekt. Namenjen je spominu in obeleževanju žrtev nacizma. Za velik uspeh je ključen njegov idejni in dejanski minimalizem. Gre za standardizirano obeležje v obliki kamnitega tlakovca, prevlečenega s slojem medenine, v katero so vgravirani ključni podatki posamezne žrtve (ime in priimek, datum in kraj rojstva, deportacije ter smrti – če so podatki znani). Tlakovec spomina je vgrajen v pločnik ali cestišče, kjer je žrtev stanovala ali delala.

Po načelu »en tlakovec za eno ime« projekt obuja do pred kratkim brezimne in pozabljene žrtve. Do danes je bilo vgrajenih že prek 22.000 tlakovcev v več kot 500 evropskih mestih v Avstriji, Belgiji, na Češkem, v Italiji, na Madžarskem, v Nemčiji, na Nizozemskem in Norveškem ter na Poljskem in v Ukrajini. Ker želimo, da se člani družin Kohnstein in Singer simbolično in dejansko ponovno umestijo na ulice našega mesta, Mariborska knjižnica, Sinagoga Maribor in Prva gimnazija Maribor podajamo pobudo za postavitve tlakovcev spomina na Ulici Kneza Koclja 2, kjer sta družini stanovali. Najprimernejši datum za realizacijo je Dan spomina na žrtve holokavsta, 27. januarja 2012, ko bo mesto že Evropska prestolnica kulture.

Klemen Brvar

VON HIER
WURDEN

DEPORTIERT
UND
ERMORDET

Adrienne LOBL
geb. Lann
2.4.1897
dep. 19.10.1941 Lodz

Friedrich LOBL
14.6.1895
inhaltl. 24.1.1940
dep. 19.10.1941 Lodz

Emma PORDES
geb. Kiebinder
28.4.1885
15.4.1938 Wien

Hedwig von KITRYBIUS
geb. Kiebinder
10.3.1877
15.4.1938 Wien

Edith WAGNER
13.11.1886
dep. 23.11.1941
erm. 29.11.1941 Kouno

Ferdinand LOU
24.10.1903
11.12.1938 Wien

Dr. Wolfgang FROMOWICZ
3.3.1879
21.5.1942 Wien

Helene FROMOWICZ
geb. Fuchs
5.1.1899
deport. 1.10.1941

Fromme BUCHNER
geb. Fromowicz
19.4.1874
26.9.1942 Treblinka

Dr. Hsa WEIDENFELD
28.5.1885
deport. 15.5.1944
20.5.1944 Kouno

Jakob Wolf ZELIGSONS
16.4.1900
deport. Riga
unbekanntes Lager

Renette ZELIGSONS
geb. Gugik
12.9.1911
deport. Riga

Ignaz LAUTERSTEIN
26.3.1883
deport. 12.11.1938
11.11.1940 Dachau

ERINNERN
FÜR DIE
ZUKUNFT

SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA NA STRANEH 12 IN 13

1 Eizabela Bela Klein z bratom Tiborjem Tibijem in prijateljico pred vojno, Budimpešta, Madžarska. (www.yadvashem.org)

2 Postrojitev Judov za prisilno delo na Kalemegdanu v Beogradu, 13. april 1941. (Neubauer, Deutsches Bundesarchiv)

3 Čakovec, 1942: Emil Kohnstein (1898, Pelhřimov - 1944/45, Auschwitz), njegova žena Vilma, roj. Heimer (1911, Kotoriba - 1944, Auschwitz) ter njuna otroka Tea (1934, Čakovec - 1944, Auschwitz) in v uniformi madžarske polvojaške organizacije levente Oto (1929, Čakovec). (Muzej Međimurja, Čakovec)

4 Drago Singer (1897, Hodošan - 1977, Maribor) v starosti z življenjsko sopotnico Alojzijo Wigele (1907 - 1974, Maribor) v Mariboru na Nasipni 70. (privatna last: Roman Wigele)

5 Kader iz sovjetskega filma Osvoboditev Auschwitza posnetega februarja 1945, na katerem je skupina preživelih otrok in najstnikov. Spredaj trije pari »Mengelejevih dvojčkov«. Morda sta med najstniki v ozadju tudi dvojčici Kohnstein: Milica (1927, Maribor - 1946, Budimpešta) in Gizela, por. Straková (1927, Maribor), ki je bila januarja 1981 med pričami za obnovljeni priporni nalog za takrat že pokojnega dr. Josefa Mengeleja. (<http://en.auschwitz.org.pl/m/index.php>)

6 Mariborski podjetnik Josip Rosenberg (1873, Kutjevo - ?) in njegova žena Marta, roj. Liechtenstern (1892, Dunaj - ?), spredaj z desne, 2. in 3., na srečanju Rotary kluba Maribor v Kazinski dvorani Narodnega gledališča, verjetno v letih 1930-1934. (privatna last: Zlata Gal)

7 Jakov Kalef s sinom Joškom in enim izmed zaposlenih pred svojo trgovino na Terazijah v Beogradu pred letom 1941. (www.centropa.org)

8 Prva mariborska zdravnica dr. Chaja Lea/Klara Kukovec, roj. Doctor/Doktor (1883, Herson - 1979, Maribor), njen mož Janko Kukovec (1883, Ljutomer - 1968, Maribor) z neznanim moškim levo od njiju, verjetno pred letom 1941. (privatna last: Mojca Horvat)

9 Peter Klein s staršema Arpadom Yitzhakom in Irene na počitnicah pred vojno, Madžarska. (www.yadvashem.org)

10 Sestri Schonfeld, violinistka Alice (1916, Maribor) in čelistka Eleonore (1920, Maribor - 1.1.2007, La Canada Flintridge, Los Angeles). (www.usc.edu/uscnews/stories/13236.html)

11 Družina Stopper na plaži, Zandvoort, Nizozemska, 1926. (www.yadvashem.org)

12 Judovski učenci z učiteljem pred vojno, Nizozemska. (www.yadvashem.org)

13 Gizela Kohnstein, por. Straková (1927, Maribor) z vnukom Davidom. (privatna last: Ružica Žager)

14 Starejši moški s trakom z judovsko zvezdo, na postrojitvi Judov za prisilno delo na Kalemegdanu v Beogradu, 13. april 1941. (Neubauer, Deutsches Bundesarchiv)

15 Fritz Spanier s svojima hčerkama, dvojčicama Ines in Renate, na begunski ladji v pristanišču v Antwerpnu, Belgija, maja 1939. (www.yadvashem.org)